

**NAUKOWE I KRYTYCZNE
WYDANIA TEKSTÓW
JAKO PRZEDMIOT
PRAWA AUTORSKIEGO
I PRAW POKREWNYCH**

Bohdan Widła

NAUKOWE I KRYTYCZNE WYDANIA TEKSTÓW JAKO PRZEDMIOT PRAWA AUTORSKIEGO I PRAW POKREWNYCH

Bohdan Widła

Zamów książkę w księgarni internetowej

profinfo.pl
księgarnia internetowa

SERIA **MONOGRAFIE**

Stan prawny na 1 lutego 2020 r.

Redakcja serii

Janusz Barta

Ryszard Markiewicz

Andrzej Matlak

Alicja Pollesch

Recenzent

Dr hab. Katarzyna Grzybczyk, prof. US

Wydawca

Monika Pawłowska

Redaktor prowadzący

Tomasz Pietrzak

Opracowanie redakcyjne

Dagmara Wachna

Projekt okładek serii

Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2020

ISBN 978-83-8187-392-5

ISSN 1897-4392

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	11
Wstęp	15
Rozdział 1	
Zagadnienia terminologiczne	33
1.1. Tekst	33
1.1.1. Zarysowanie problemu	33
1.1.2. Pojęcie tekstu w humanistyce	35
1.1.3. Pojęcie tekstu na gruncie ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych	42
1.2. Tekstologia i edytorstwo naukowe.....	46
1.3. Wydanie naukowe i wydanie krytyczne.....	51
1.3.1. Czy wydanie naukowe jest zawsze wydaniem krytycznym?	51
1.3.2. Budowa wydania naukowego lub krytycznego.....	57
Rozdział 2	
Podstawy ochrony wydań naukowych i krytycznych.....	65
2.1. Uwagi wstępne.....	65
2.2. Ochrona na podstawie prawa autorskiego	66
2.2.1. Przesłanki ochrony na podstawie prawa autorskiego.....	66
2.2.2. Wydania naukowe i krytyczne jako utwory: dorobek literatury	72
2.2.3. Wydania naukowe i krytyczne jako utwory: zagadnienia szczegółowe	80

2.3. Ochrona na podstawie prawa pokrewnego do wydań naukowych lub krytycznych.....	95
2.3.1. Przedmiot wydania: utwór lub tekst znajdujący się w domenie publicznej	95
2.3.2. Świadczenie naukowe jako przesłanka powstania prawa pokrewnego z art. 99 ² pr. aut.	101
2.3.3. Nowość przedmiotowa jako przesłanka powstania prawa pokrewnego z art. 99 ² pr. aut.	103
2.3.4. Przygotowanie lub publikacja jako przesłanka powstania prawa pokrewnego z art. 99 ² pr. aut.	118
2.3.5. Okoliczności irrelevantne dla powstania prawa pokrewnego z art. 99 ² pr. aut.	124
2.3.6. Data publikacji	125
2.4. Problem ochrony wydań zagranicznych	126
2.5. Ochrona poszczególnych elementów wydania naukowego lub krytycznego.....	127
2.5.1. Uwagi wstępne	127
2.5.2. Wybór podstawy wydania.....	128
2.5.3. Krytyczne ustalenie tekstu (w tym rekonstrukcja)	132
2.5.4. Transliteracja i transkrypcja oraz modernizacja pisowni	157
2.5.5. Tłumaczenie	168
2.5.6. Streszczenia.....	170
2.5.7. Wybór i zestawienie tekstów wchodzących w skład wydania.....	171
2.5.8. Aparat krytyczny	174
2.5.9. Indeksy	177
2.5.10. Rozprawy towarzyszące tekstowi i komentarze...	178
2.5.11. Atrybucja autorstwa i datowanie tekstu	181
2.5.12. Instrukcja wydawnicza i zasady wydania	182
2.5.13. Układ typograficzny	184
2.6. Relacja między ochroną w ramach prawa autorskiego a ochroną na podstawie prawa pokrewnego do wydań naukowych lub krytycznych.....	185
2.7. Ochrona wydań, których przedmiotem nie są teksty.....	189
2.8. Podsumowanie	194

Rozdział 3**Treść praw do wydań naukowych lub krytycznych oraz czas**

ochrony	197
3.1. Uwagi wstępne.....	197
3.2. Uprawnienia o charakterze majątkowym	198
3.2.1. Treść majątkowych praw autorskich.....	198
3.2.2. Treść prawa do wydania naukowego lub krytycznego: zagadnienia konstrukcyjne	202
3.2.3. Ewolucja katalogu uprawnień do wydania naukowego lub krytycznego.....	204
3.2.4. Prawo do wydania naukowego lub krytycznego: korzystanie poza środowiskiem cyfrowym	208
3.2.5. Prawo do wydania naukowego lub krytycznego: korzystanie w środowisku cyfrowym	211
3.2.6. „Prawa zależne” edytora na gruncie art. 99 ² pr. aut.	222
3.2.7. Ocena zakresu uprawnień do wydania naukowego lub krytycznego.....	224
3.2.8. Naruszenie praw do poszczególnych elementów wydania	226
3.3. Uprawnienia o charakterze osobistym	237
3.3.1. Ochrona w ramach osobistych praw autorskich...	237
3.3.2. Ochrona w ramach dóbr osobistych prawa cywilnego	242
3.4. Dozwolony użytek wydań naukowych lub krytycznych.....	249
3.4.1. Zagadnienia konstrukcyjne.....	249
3.4.2. Najistotniejsze podstawy korzystania w ramach dozwolonego użytku	250
3.4.3. Wydania osierocone	261
3.4.4. Wydania niedostępne w obrocie handlowym	264
3.5. Czas ochrony	267
3.6. Podsumowanie	271

Rozdział 4

Podmiot uprawniony do wydania naukowego lub

krytycznego oraz obrót prawami wyłącznymi do niego.....	273
4.1. Uwagi wstępne.....	273
4.2. Podmiot uprawniony pierwotnie.....	274
4.2.1. Zasady ogólne.....	274
4.2.2. Współtwórczość i wspólność uprawnień z tytułu prawa pokrewnego do wydań naukowych lub krytycznych	278
4.2.3. Regulacje dotyczące wspólności uprawnień z tytułu prawa pokrewnego do wydań naukowych lub krytycznych	282
4.3. Sytuacja pracodawcy ze szczególnym uwzględnieniem instytucji naukowych	285
4.3.1. Zastosowanie przepisów prawa autorskiego dotyczących utworów pracowniczych do wydań naukowych i krytycznych.....	285
4.3.2. Treść i charakter prawny pierwszeństwa publikacji.....	291
4.3.3. Normy o pierwszeństwie publikacji utworu naukowego: dyspozytywne czy semiimperatywne	293
4.3.4. Uprawnienia uczelni wyższej do wydań przygotowanych przez pracowników.....	298
4.3.5. Uprawnienia uczelni wyższej do wydań będących pracami dyplomowymi.....	303
4.4. Obrót majątkowymi prawami autorskimi oraz prawami pokrewnymi do wydań naukowych lub krytycznych	305
4.4.1. Uwagi wstępne	305
4.4.2. Przeniesienie majątkowych praw autorskich.....	306
4.4.3. Przeniesienie prawa pokrewnego do wydania naukowego lub krytycznego.....	308
4.4.4. Licencja na korzystanie z wydania naukowego lub krytycznego.....	318
4.5. Podsumowanie	320

Rozdział 5

Wydanie naukowe lub krytyczne jako pierwsze wydanie	323
5.1. Uwagi wstępne.....	323
5.2. Przedmiot pierwszego wydania	325
5.3. Pierwsza publikacja lub rozpowszechnienie utworu lub tekstu.....	325
5.4. Zgodność z prawem rozpowszechnienia lub publikacji...	329
5.4.1. Uwagi wstępne	329
5.4.2. Naruszenie uprawnień do nośnika	330
5.4.3. Naruszenie autorskich praw osobistych: uwagi konstrukcyjne.....	332
5.4.4. Naruszenie autorskich praw osobistych: uwagi szczegółowe.....	336
5.4.5. Legalność pierwszej publikacji lub pierwszego rozpowszechnienia: publikacja korespondencji....	341
5.5. Podmiot prawa do pierwszego wydania	342
5.6. Treść prawa do pierwszego wydania	344
5.6.1. Uprawnienia majątkowe	344
5.6.2. Uprawnienia osobiste	347
5.7. Obrót prawami do pierwszego wydania.....	347
5.8. Czas ochrony i zagadnienia intertemporalne	348
5.9. Prawo do pierwszego wydania a prawo do wydania naukowego lub krytycznego.....	349
5.10. Podsumowanie	351

Rozdział 6

Alternatywne podstawy ochrony wydań naukowych lub krytycznych.....	353
6.1. Uwagi wstępne.....	353
6.2. Wydanie naukowe lub krytyczne jako chroniona baza danych.....	354
6.2.1. Pojęcie bazy danych.....	354
6.2.2. Przesłanki ochrony w ramach prawa autorskiego i w ramach prawa <i>sui generis</i>	356
6.2.3. Podmiot praw wyłącznych.....	360
6.2.4. Treść praw wyłącznych	361
6.3. Deliktowa ochrona wydań naukowych lub krytycznych	370

6.3.1. Dopuszczalność deliktowej ochrony wydań.....	370
6.3.2. Ochrona wydań na podstawie prawa cywilnego...	373
6.3.3. Ochrona wydań na podstawie prawa zwalczania nieuczciwej konkurencji	377
6.4. Podsumowanie	380
Zakończenie	383
Bibliografia.....	389
Wykaz orzeczeń.....	405

WSTĘP

*I care less than you will believe about its success, but I can't survive a single misprint: it chokes me to see words misused by the printers*¹.

George Byron w liście do wydawcy Johna Murraya

1. Znaczenie wydań naukowych i wydań krytycznych

Na marginesie swoich rozważań na temat ontologii utworu w prawie autorskim Andrzej Kopff wskazywał na znaczenie „zaufania, jakim darzymy rękopis przypuszczając, iż w książce znaleźć się mogły błędy, powodujące rozbieżność pomiędzy tekstem w niej zawartym a pierwotnym tekstem rękopisu”². W rzeczywistości proces twórczy jest jednak znacznie bardziej skomplikowany i może trwać jeszcze podczas przygotowywania dzieła do publikacji. Powszechnie znane są pierwsze cztery wersy *Pana Tadeusza*:

Litwo! Ojczyzno moja! ty jesteś jak zdrowie;
Ile cię trzeba cenić, ten tylko się dowie,
Kto cię stracił. Dziś piękność twą w całej ozdobie
Widzę i opisuję, bo tęsknię po tobie.

¹ „Przejmuje się sukcesem tego dzieła mniej, niż się panu wydaje, ale nie zniosę żadnej literówki; jestem wściekły, gdy widzę, jak drukarze myślą słowa”, G. Byron, *Letters and Journals of Lord Byron: Complete in One Volume*, Frankfurt am Main 1830, s. 209.

² A. Kopff, *Dzieło sztuk plastycznych i jego twórca w świetle przepisów prawa autorskiego*, Kraków 1961, s. 29.

Jeśli jednak sięgniemy pierwszego rękopisu tego utworu, wówczas okaże się, że Adam Mickiewicz rozpoczyna w nim swój poemat od następującego fragmentu:

Ojczyzno Litwo moja, ty jesteś jak zdrowie,
Ileś sercu potrzebna, ten tylko się dowie,
Kto cię stracił; a piękność twą w całej ozdobie
Ten tylko widzi, czuje, kto tęskni po tobie.

Nawet jeśli ograniczymy porównywanie wersji *Pana Tadeusza* do tych czterech wersji, znajdziemy cztery różne zachowane przekazy. Do kanonu polskiej literatury weszła redakcja znana z pierwodruku. Okoliczności jej powstania nie są dokładnie znane, ale wiadomo, że stało się to przed ukazaniem się poematu, lecz po ukończeniu czystopisu³. Powyższy przykład dobitnie pokazuje, że utwory nie powstają w mgnieniu oka, ale przechodzą kolejne stadia ewolucji. Odbiorcy zwykle mogą zapoznać się tylko z jedną wersją, traktowaną jako kanoniczna.

Pomiędzy autorem a odbiorcami zazwyczaj nie brakuje pośredników, którzy mogą mieć wpływ na treści trafiające następnie do publiczności. Jeśli spojrzymy na to zagadnienie z perspektywy utworów piśmienniczych i współczesnego procesu wydawniczego, trzeba uwzględnić osoby zajmujące się redakcją, korektą, ale także przygotowaniem tekstu do druku (np. składem czy łamaniem). W przypadku dzieł dawnych liczba ogniw pośrednich tylko wzrasta. Można tu wymienić m.in. nieistniejące dziś praktycznie zawody kopisty i zecera. W wielu przypadkach nie bez znaczenia będą ingerencje cenzury.

Przytoczony wyżej przykład *Pana Tadeusza* jest specyficzny. Choć badacze nie dysponują kompletną dokumentacją procesu twórczego, ich sytuacja jest i tak stosunkowo korzystna, skoro mają dostęp do rękopisów i pierwodruku, a także do licznych wiadomości o Mickiewiczu, jego listów do przyjaciół i wydawców itp. Można zatem prześledzić proces powstawania tekstu. Takiego luksusu nie mają zazwyczaj hi-

³ K. Wyka, „*Pan Tadeusz*” *Studia o tekście*, t. 2, Warszawa 1963, s. 40–41. Z tego samego źródła zaczerpnąłem przytoczone fragmenty różnych redakcji *Pana Tadeusza*.

storycy, filologowie klasyczni czy bibliści, dla których niejednokrotnie dostęp do starożytnego źródła możliwy jest tylko za pośrednictwem kopii sporządzonej z kopii, sporządzonej na podstawie kolejnej kopii itd. Ingerencje dokonywane przez wymienionych wcześniej pośredników mogą być całkiem przypadkowe (np. przy błędnym odczytaniu rękopisu) lub przemyślane (zmiany redakcyjne, cenzura prewencyjna). Ich cechą wspólną jest jednak to, że jeśli są wprowadzane bez autoryzacji ze strony twórcy, to prowadzą do zafałszowania przekazu danego dzieła wchodzącego do obiegu kulturowego.

Osoby zajmujące się edytorstwem naukowym, przygotowujące wydania naukowe i wydania krytyczne⁴, też należą do pośredników znajdujących się pomiędzy osobą, która wytworzyła dany materiał (dzieło literackie, dokument itp.), a współczesnym odbiorcą. Zupełnie inaczej przedstawiają się jednak ich zadania. Cel przygotowywania wydań naukowych i krytycznych można najprościej określić jako udostępnienie danego materiału w postaci wiarygodnej, pozbawionej skażeń. Kluczową częścią pracy nad tego typu wydaniem będzie zatem ingerencja w dostępne przekazy, aby usunąć ślady obcej działalności i przygotować wydawany materiał w postaci właściwej. Edycja naukowa lub krytyczna może stanowić podstawę dla dalszych badań i, co równie istotne, zostać wykorzystana jako podstawa dla wydania popularnego czy szkolnego.

Z problematyką ochrony wydań ściśle wiąże się napięcie pomiędzy monopolem wynikającym z praw własności intelektualnej⁵ a domeną publiczną⁶. Choć przedmiotem wydania naukowego lub krytycznego może być tekst stosunkowo nowy (na tyle, aby nie wygasły jeszcze mająt-

⁴ W dalszym wywodzie pojęcia wydania i edycji będą traktowane jak synonimy.

⁵ Pojęcia „prawa własności intelektualnej”, „prawa wyłączne” i „prawa na dobrach niematerialnych” funkcjonują w piśmiennictwie w różnych kontekstach. Często są traktowane jako synonimy i taką konwencję przyjmują na potrzeby niniejszej książki (choć każde z tych pojęć rozwijało się w różnych kontekstach normatywnych i kulturowych).

⁶ W literaturze przyjmuje się różne znaczenia pojęcia „domena publiczna” (por. T. Targosz, *Domena publiczna w prawie autorskim* [w:] *Prawo własności intelektualnej wczoraj, dziś, jutro*, red. J. Barta, A. Matlak, Kraków 2007, s. 536–537). W dalszych rozważaniach będę obejmował tym pojęciem zarówno utwory, co do których ochrona istniała, lecz wygasła, jak i wytwory, które nigdy nie były nią objęte. Będą to zatem kryteria podobne do tych, które przyjęto w art. 99³ pr. aut.

kowe prawa autorskie), praca edytorska nabiera szczególnego znaczenia w przypadku dzieł dawnych. Edytorzy naukowcy pełnią rolę swoistych strażników dostępu do dawnych dóbr kultury. Ich działalność jest trudna do przecenienia. W niektórych przypadkach do powszechnej świadomości wchodzi tylko efekt ich pracy, ponieważ materiały źródłowe są trudno dostępne: przechowywane w archiwach jako ściśle chronione zabytki, albo po prostu zbyt hermetyczne ze względu na różnice w pisowni i innych cechach języka. Przykładowo mało kto, chcąc zapoznać się z tekstem *Bogurodzicy*, sięgnie do dawnych rękopisów przechowywanych w Bibliotece Jagiellońskiej. Z kolei znalezione w połowie XX w. tzw. rękopisy z Qumran, zawierające fragmenty ksiąg Starego Testamentu, są zabytkiem ściśle chronionym obecnie przez państwo Izrael, choć ich zwrotu domaga się także Jordania. Dobór przykładów nie jest przypadkowy: z obydwojma wymienionymi tu tekstami nie moglibyśmy się łatwo zapoznać się, gdyby nie wysiłek włożony w przygotowanie ich wydań krytycznych. W przypadku tych ostatnich kwestia praw do wydania stała się zresztą przedmiotem sporu sądowego, który omawiam w dalszej części książki.

To, czy i w jakim stopniu wydania będą chronione prawami własności intelektualnej, ma zatem kapitalne znaczenie z punktu widzenia dostępu do dóbr kultury. Czas ochrony wynikającej z prawa autorskiego rósł na przestrzeni ostatnich dekad. Obecnie w całej Unii Europejskiej ochrona musi trwać do śmierci twórcy i przez kolejnych 70 lat, co wynika z dyrektywy 2006/116/WE⁷. Znaczące skrócenie tego okresu nawet w samej Unii Europejskiej jest skrajnie mało prawdopodobne. W konsekwencji uznanie wydania naukowego lub krytycznego za przedmiot prawa autorskiego w sytuacji, gdy w praktyce zapoznanie się z tym utworem będzie relatywnie łatwe tylko za pośrednictwem takiego wydania, spowoduje daleko idące konsekwencje. Doprowadzi bowiem do znacznego prze-

⁷ Zastępującej dyrektywę 93/98/WE, która jako pierwsza wprowadziła omawiane tu wymagania.

dłużenia ochrony⁸, jej wznowienia⁹, a nawet powstania po raz pierwszy w historii¹⁰. W każdym z tych przypadków wyłączenie dobra kultury z domeny publicznej może trwać nawet ponad 100 lat. Z kolei ochrona z tytułu prawa pokrewnego do wydania naukowego lub krytycznego z art. 99² pr. aut. przyznawana jest na 30 lat od daty publikacji wydania, czyli na relatywnie krótki okres w porównaniu do prawa autorskiego.

Jednocześnie nie można tracić z oczu wysiłku, jakiego wymaga poprawne przygotowanie wydania. Oczekiwanie, aby drobiazgowa i wymagająca praca nad edycją została wynagrodzona przyznaniem prawa wyłącznego, jest w pełni zrozumiałe. Wyzwaniem jest znalezienie równowagi pomiędzy słusznymi oczekiwaniami edytorów i wydawców a interesami odbiorców.

Zagadnienie to ma także wymiar ekonomiczny. Praktyka pokazuje, że istnieją modele prowadzenia działalności gospodarczej oparte w poważającej mierze na publikowaniu dzieł znajdujących się w domenie publicznej. Wystarczy tu wspomnieć o wydawnictwach, których model biznesowy opiera się na wydawaniu szkolnych lektur. Jednocześnie nieliczne badania empiryczne sugerują, że sam fakt istnienia ochrony prawnoautorskiej niekoniecznie przekłada się na faktyczną dostępność utworów na rynku, zwłaszcza tuż przed upływem okresu ich ochrony¹¹. Także z tego punktu widzenia warto poszukać odpowiedzi na pytanie, czy i na jakiej podstawie wydanie podlega ochronie.

Może się wydawać, że problem ten ma charakter czysto abstrakcyjny, skoro spory dotyczące wydań naukowych lub krytycznych nie są

⁸ Gdy wydanie dotyczy utworu, dla którego majątkowe prawa autorskie jeszcze nie wygasły. Wówczas z punktu widzenia użytkownika dostęp do utworu nadal będzie ograniczony prawem wyłącznym, choć prawdopodobnie podmiotem tego prawa będzie ktoś inny (twórca opracowania).

⁹ Gdy wydanie dotyczy utworu, dla którego majątkowe prawa autorskie istniały, lecz wygasły.

¹⁰ Gdy wydanie dotyczy utworu, który nigdy nie był chroniony prawem autorskim.

¹¹ Zob. P. Heald, *Property Rights and the Efficient Exploitation of Copyrighted Works: An Empirical Analysis of Public Domain and Copyrighted Fiction Best Sellers*, „Minnesota Law Review” 2008/4 (92), s. 1031–1063. Należy tu jednak zaznaczyć, że przedmiotem jego badań był amerykański rynek wydawniczy.

częste. Mam oczywiście świadomość, że kwestia ochrony wydań nie jest i prawdopodobnie nigdy nie będzie tak zajmująca dla doktryny i praktyki, jak zagadnienia związane z odpowiedzialnością pośredników, ochroną programów komputerowych czy formułą zbiorowego zarządu prawami autorskimi. Sądzę, że przedmiot niniejszej monografii nabiera wagi w kontekście dzieł o istotnym znaczeniu kulturowym. Obok wspomnianego już sporu o rękopisy z Qumran, który toczył się przed sądami w Izraelu¹², można tu wymienić spory o wydania dzieł filozofów (np. Artura Schopenhauera¹³), pisarzy (np. Adama Mickiewicza¹⁴ czy Aleksandra Fredry¹⁵), kompozytorów (np. Michela Richarda de Lalande'a¹⁶ czy Antonio Vivaldiego¹⁷) czy świętych będących przedmiotem kultu (św. Faustyny Kowalskiej¹⁸).

2. Zarysowanie problemu badawczego

Do lipca 2000 r. prawo autorskie było jedyną potencjalną podstawą ochrony wydań naukowych i wydań krytycznych. Ustanowienie ochrony pierwszych wydań oraz, fakultatywnie, także wydań naukowych lub krytycznych na podstawie oddzielnych praw wyłącznych zostało jednak przewidziane w prawie wspólnotowym¹⁹. Kiedy 22.07.2000 r. weszły w życie przepisy art. 99¹–99⁴ pr. aut.²⁰, do polskiego porządku prawnego zostały wprowadzone dwa nowe prawa pokrewne: prawo do

¹² Wyrok izraelskiego SN z 30.12.2000 r., C.A. 2790/93 (Qimron), niepubl.

¹³ Niemiecki spór o wydania Schopenhauera zakończony wyrokiem KG Berlin z 8.05.1990 r., 5 U 3207/88 (Schopenhauer-Ausgabe), GRUR 1991, s. 596.

¹⁴ Wyrok SA w Warszawie z 16.11.1993 r., I ACr 698/93, „Przełęcz Sądowy” 1994/9, poz. 40 (dodatek).

¹⁵ Wyrok SN z 25.03.2004 r., II CK 90/03, OSNC 2005/4, poz. 66.

¹⁶ Brytyjski wyrok w sprawie Hyperion Records Ltd v. Sawkins, [2005] EWCA Civ 565.

¹⁷ Niemiecki spór o operę *Motezuma* zakończony wyrokiem BGH z 22.01.2009 r., I ZR 19/07 (Motezuma), IBRRS 2009, s. 2761.

¹⁸ *Prawa autorskie do „Dzienniczka” s. Faustyny do 2051 r. własnością Zgromadzenia*, <http://ekai.pl/prawa-autorskie-do-dzienniczka-s-faustyny-do-r-wlasnoscia-zgromadzenia/>.

¹⁹ Art. 4 i 5 dyrektywy 93/98/EWG (zastąpionej obecnie dyrektywą 2006/116/WE).

²⁰ Na mocy ustawy z 9.06.2000 r. o zmianie ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. Nr 53, poz. 637).

pierwszego wydania i prawo do wydania naukowego lub krytycznego²¹. Drugie z wymienionych praw pokrewnych wprost odnosi się do edycji omawianych w niniejszej książce, natomiast pierwsze może, lecz nie musi się do nich odnosić. Szczególną cechą obu jest to, że przedmiotem ochrony na ich podstawie mogą być z założenia tylko takie wytwory myśli ludzkiej, które znajdują się w domenie publicznej. Innymi słowy, ustawodawca wyraźnie otworzył drogę do wtórnego objęcia określonych dóbr kultury prawami własności intelektualnej.

Zasadniczym celem prezentowanej monografii jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy i w jakim zakresie naukowe i krytyczne wydania tekstów mogą podlegać ochronie w ramach prawa autorskiego i praw pokrewnych. Sformułowano w związku z tym następującą hipotezę: wydania naukowe i wydania krytyczne nie są wytworami o charakterze jednolitym, przez co różne elementy wydań tekstów mogą podlegać ochronie na podstawie różnych praw wyłącznych. Towarzyszy jej kolejna hipoteza: elementy wydań naukowych i wydań krytycznych tylko wyjątkowo mogą podlegać ochronie opartej na prawie autorskim.

Dla weryfikacji postawionych hipotez konieczne jest kompleksowe scharakteryzowanie zarówno ochrony prawnoautorskiej takich wydań, jak i możliwości objęcia ich wspomnianymi wcześniej nowymi prawami pokrewnymi. Pojawiają się tu kolejne, bardziej szczegółowe problemy badawcze. Szczególnie interesujące jest zagadnienie relacji między ochroną w reżimie prawa autorskiego a ochroną w ramach praw pokrewnych, a zwłaszcza praw do wydań naukowych lub krytycznych. Jak

²¹ Zgodnie z art. 99¹ pr. aut.: „Wydawcy, który jako pierwszy w sposób zgodny z prawem opublikował lub w inny sposób rozpowszechnił utwór, którego czas ochrony już wygasł, a jego egzemplarze nie były jeszcze publicznie udostępniane, przysługuje wyłączne prawo do rozporządzania tym utworem i korzystania z niego na wszystkich polach eksploatacji przez okres dwudziestu pięciu lat od daty pierwszej publikacji lub rozpowszechnienia”. W myśl z art. 99² pr. aut.: „Temu, kto po upływie czasu ochrony prawa autorskiego do utworu przygotował jego wydanie krytyczne lub naukowe, niebędące utworem, przysługuje wyłączne prawo do rozporządzania takim wydaniem i korzystania z niego w zakresie, o którym mowa w art. 50 pkt 1 i 2, przez okres trzydziestu lat od daty publikacji”. Oba te przepisy, w myśl art. 99³ pr. aut., stosuje się odpowiednio do utworów i tekstów, które ze względu na czas ich powstania lub charakter nigdy nie były objęte ochroną prawa autorskiego.

wiadomo, ochronie przewidzianej w prawie autorskim podlega utwór, czyli każdy rezultat działalności twórczej o indywidualnym charakterze. Z kolei w myśl art. 99² pr. aut. ochrona z tytułu praw pokrewnych do wydań krytycznych lub naukowych obejmuje tylko wydania „niebędące utworem”. Już ustawodawca w pewnym sensie przewiduje, a przynajmniej nie wyklucza z góry, że w niektórych sytuacjach wydania naukowe lub krytyczne mogą podlegać ochronie prawnoautorskiej.

Biorąc pod uwagę, że praca nad przygotowaniem wydania krytycznego lub naukowego w zdecydowanej większości wypadków obejmuje także ingerencję w treść wydawanego materiału, rozstrzygnięcia wymaga również kwestia zakresu ochrony, a przede wszystkim to, czy i w jakim stopniu rozciąga się ona na sam tekst wydawanego dzieła. Od odpowiedzi na to pytanie zależy, w jakim stopniu przyznanie ochrony, niezależnie od jej podstawy prawnej, będzie w istocie prowadziło do wtórego objęcia prawami wyłącznymi elementu domeny publicznej. Kolejną kwestią jest ustalenie, czy i w jakim zakresie można mówić o kumulacji ochrony na podstawie prawa autorskiego i praw pokrewnych. Odrębne zagadnienie to stwierdzenie, na czyją rzecz powstaje prawo pokrewne do wydania krytycznego lub naukowego, a także jakie zasady obowiązują w przypadku wtórnego obrotu tym prawem. Wreszcie, warto zbadać, czy osobie, która przygotowała wydanie, przysługują jakiegokolwiek uprawnienia o charakterze niemajątkowym.

Nietrudno zauważyć, że niektóre poruszane tu zagadnienia, takie jak przesłanki powstania ochrony prawnoautorskiej, jej treść czy też zasady obrotu majątkowymi prawami autorskimi, należą do najczęściej omawianych w piśmiennictwie. Jednak te same kwestie w kontekście praw pokrewnych do wydań cieszyły się relatywnie niewielkim zainteresowaniem doktryny. Biorąc pod uwagę cele niniejszego opracowania, dążyłem do odwrócenia tych proporcji. Dlatego do szeroko dyskutowanych problemów prawnoautorskich staram się odwoływać w zakresie, w jakim pojawiają się specyficzne zagadnienia warte omówienia w kontekście wydań, albo jeśli będzie to przydatne do wyjaśnienia podobnej konstrukcji występującej na gruncie praw pokrewnych. Z kolei wywody dotyczące praw pokrewnych są bardziej rozbudowane. Dotyczy to przede

wszystkim kwestii, które do tej pory były w literaturze pomijane lub omawiane jedynie skrótowo.

Trzeba w tym miejscu wskazać także na obszary, które nie zostały objęte analizą. Ani przepisy o prawie autorskim, ani uregulowania dotyczące praw pokrewnych nie ograniczają wyraźnie ochrony wydań do szczególnego typu materiałów. Innymi słowy, nie jest wykluczone zarówno udzielenie ochrony edycji materiału piśmienniczego, jak i edycji utworu muzycznego czy choreograficznego. Jednak przedmiot niniejszej monografii został ograniczony do wydań tekstów. Decyzja o takim zawężeniu przedmiotu rozważań wynika z kilku okoliczności. Przede wszystkim trzeba mieć na uwadze istotne różnice między wytworami piśmienniczymi a dziełami muzycznymi i choreograficznymi. Utwór muzyczny jest zjawiskiem postrzeganym za pomocą słuchu²², a tworzywo utworu choreograficznego to ruch²³. Jest rzeczą oczywistą, że różnice między różnymi postaciami twórczości przekładają się na konieczność nieco odmiennego podejścia z punktu widzenia prawa autorskiego²⁴. Jednak ta sama prawidłowość ma zastosowanie także do wydań naukowych lub krytycznych. Nie bez znaczenia jest również okoliczność, że najbardziej rozwinięte gałęzie edytorstwa naukowego dotyczą tekstów: dzieł literackich i źródeł historycznych²⁵. To z kolei przekłada się na większą dostępność źródeł, obejmujących nie tylko opracowania teoretyczne, lecz także konkretne wydania. Skupienie wysiłków na problematyce

²² J. Barta, *Dzieło muzyczne i jego twórca w świetle przepisów prawa autorskiego*, Kraków 1980, s. 16–17.

²³ K. Felchner, *Choreografia i pantomima w świetle prawa autorskiego*, Warszawa 2012, s. 68.

²⁴ Interesujące uwagi na temat prawnoautorskich konsekwencji cech utworów muzycznych (w tym komplikacji, jakie pojawiają się, gdy przykłada się do nich standardy wypracowane w kontekście utworów innego rodzaju) sformułowali C.J. Craig, G. Laroche, *Out of Tune: Why Copyright Law Needs Music Lessons* [w:] *Intellectual Property for the 21st Century: Interdisciplinary Approaches*, eds. T. Scassa i in., Toronto 2014, s. 45–50.

²⁵ Na uwagę zasługują tu chociażby opracowania o charakterze podręcznikowym (tylko z literatury polskiej: K. Górski, *Tekstologia i edytorstwo dzieł literackich*, Warszawa 1978; J. Trzynadłowski, *Edytorstwo. Tekst, język, opracowanie*, Warszawa 1983; R. Loth, *Podstawowe pojęcia i problemy edytorstwa naukowego*, Warszawa 2006; Ł. Garbal, *Edytorstwo. Jak wydawać współczesne teksty literackie*, Warszawa 2011; J. Tandecki, K. Kopiński, *Edytorstwo źródeł historycznych*, Warszawa 2014) i liczne instrukcje wydawnicze.

ochrony wydań tekstów pozwoliło na przeprowadzenie pogłębionych badań takich materiałów, a ich wyniki miały istotny wpływ na rozważania *stricte* prawnicze. Materiały dotyczące wydań dzieł muzycznych czy choreograficznych są mniej dostępne: brak tu opracowań podręcznikowych i jednocześnie trudno zgromadzić reprezentatywny zestaw źródeł²⁶. Niebagatelne znaczenie ma też w tym przypadku problem odróżnienia utworu (wydania utworu) od jego wykonania, który nie pojawia się w przypadku wydań tekstów. Problematyka ochrony wydań wytworów niebędących tekstami zasługuje jednak na dalsze zainteresowanie doktryny. Wydaje się, że najbardziej wskazane byłoby tu podejście interdyscyplinarne, łączące dogmatykę prawa autorskiego z badaniami muzykologicznymi i choreologicznymi. Dlatego, choć nie omawiam tej problematyki szczegółowo, staram się przynajmniej zasygnalizować możliwe kierunki badań.

3. Założenia metodologiczne i stan badań

Problematyka ochrony wydań cieszyła się do tej pory niewielkim zainteresowaniem nauki prawa. Była też przedmiotem pojedynczych orzeczeń wydawanych pod rządami kolejnych obowiązujących w Polsce ustaw prawnoautorskich²⁷. W komentarzach do pierwszej polskiej ustawy o prawie autorskim ochronę edycji krytycznych potraktowano dość zdawkowo²⁸. Znacznie więcej wypowiedzi na ten temat pojawiło się w okresie obowiązywania ustawy z 1952 r. Jednak za każdym razem problematyka ochrony wydań była poruszana wyłącznie na marginesie rozważań prowadzonych na inny temat, w szczególności w kontekście

²⁶ Zapoznanie się z pojedynczymi wydaniem prowadziłyby do ryzyka oparcia wniosków na niereprezentatywnych przykładach. Nie bez znaczenia pozostaje tu też aspekt praktyczny: według mojej wiedzy niewiele jest wydań krytycznych, które są jednocześnie dostępne w postaci drukowanej i wystawiane na scenach albo publicznie wykonywane.

²⁷ Pierwszą polską ustawą po 1918 r. była ustawa z 29.03.1926 r. o prawie autorskim (Dz.U. z 1935 r. Nr 36, poz. 260). Została ona zastąpiona przez ustawę z 10.07.1952 r. o prawie autorskim (Dz.U. poz. 234, z 1975 r. Nr 34, poz. 234 ze zm.).

²⁸ F. Zoll, *Polska ustawa o prawie autorskim i Konwencja Berneńska*, Warszawa 1926, s. 41; S. Ritterman, *Komentarz do ustawy o prawie autorskim*, Kraków 1937, s. 54.

twórczości zależnej²⁹, twórczości naukowej³⁰ czy ochrony efektów pracy rekonstruktorów i kopistów³¹.

Co się tyczy obecnego stanu prawnego, mimo blisko dwóch dekad od wejścia w życie przepisów o prawach pokrewnych do wydań naukowych lub krytycznych oraz do pierwszych wydań, prawa te pozostają jedynymi, którym nie poświęcono opracowania o charakterze monograficznym³². Obszerne wywody na ich temat zawarła Katarzyna Klafkowska-Waśniowska w kilku artykułach³³. O ochronie wydań na podstawie prawa autorskiego pisał też Wojciech Kowalski³⁴. Poza artykułami dorobek doktryny obejmuje przede wszystkim wypowiedzi zawarte w opracowaniach o charakterze przekrojowym, w których problematyka

²⁹ E. Traple, *Dzieło zależne jako przedmiot prawa autorskiego*, Warszawa 1979, s. 54–55; S. Grzybowski [w:] A. Kopff, J. Serda, S. Grzybowski, *Zagadnienia prawa autorskiego*, Warszawa 1973, s. 112–113; J. Błęszyński, *Prawo autorskie*, Warszawa 1985, s. 36–37; J. Barta, *Dzieło muzyczne...*, s. 92 i n.

³⁰ R. Markiewicz, *Ochrona prac naukowych*, Kraków 1990, s. 34.

³¹ A. Kopff, *Dzieło sztuk plastycznych...*, s. 142–144; E. Wojcieszko, *Sytuacja prawna kopisty i rekonstruktora dzieła plastycznego*, PiP 1988/6, s. 91–100; J. Barta, R. Markiewicz, *Problemy prawa autorskiego związane z rewaloryzacją zabytkowych budynków*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1993/3, s. 265–289.

³² W przeciwieństwie do praw artystów wykonawców (S. Tomczyk, *Artyści wykonawcy – prawa i ich ochrona*, Warszawa 2008), praw do fonogramów i – pośrednio – wideogramów (N. Ghazal, *Prawo do fonogramu w świetle ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych*, Warszawa 2017), a także praw do nadań (K. Klafkowska-Waśniowska, *Prawa do nadań programów radiowych i telewizyjnych w prawie autorskim*, Warszawa 2008).

³³ K. Klafkowska-Waśniowska, *Wpływ zmian w prawie autorskim na dział praw pokrewnych ze szczególnym uwzględnieniem prawa do pierwszych wydań oraz prawa do wydań naukowych i krytycznych* [w:] *Prawo wobec wyzwań współczesności. Materiały z sesji naukowej (Poznań, 19–21.V.2003)*, red. P. Wiliński, Poznań 2004, s. 135 i n.; K. Klafkowska-Waśniowska, *Uzasadnienie wprowadzenia do polskiego prawa ochrony pierwszych wydań oraz wydań naukowych i krytycznych*, „Przegląd Sądowy” 2004/6, s. 64 i n.; K. Klafkowska-Waśniowska, *Prawo do wydań naukowych i krytycznych w polskim prawie autorskim*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2005/2, s. 383 i n.; K. Klafkowska-Waśniowska, *Rekonstrukcje, renowacje i dzieła odnalezione a prawo autorskie* [w:] *Wokół problematyki prawnej zabytków i dzieł sztuki*, t. II, red. W. Szafrąński, Poznań 2008, s. 25 i n.

³⁴ W. Kowalski, *Aspekty prawne najnowszej historii zwojów biblijnych z Qumran. Dostęp do tekstów – własność manuskryptów – prawa autorskie do rekonstrukcji* [w:] *Valeat aequitas. Księga pamiątkowa ofiarowana Księdzu Profesorowi Remigiuszowi Sobańskiemu*, red. M. Pazdan, Katowice 2000, s. 217–251.

ochrony wydań jest tylko jedną z wielu³⁵, a także w komentarzach³⁶. Niniejsza monografia stanowi próbę uzupełnienia tej luki³⁷.

Przedmiot analiz dotyczy regulacji polskiej, jednak konieczne okazało się sięgnięcie także do przepisów obowiązujących w innych państwach. Wobec braku publikowanego orzecznictwa dotyczącego art. 99¹ i n. pr. aut., zbadanie zagranicznych porządków prawnych pomaga zrozumieć, jak zbliżone co do treści przepisy obowiązujące w innych krajach mogą funkcjonować w praktyce. Po drugie, niektóre najgłośniejsze orzeczenia dotyczące wydań (np. omawiany szczegółowo spór o rekonstrukcję zwojów znad Morza Martwego, czyli tzw. rękopisów z Qumran) odbiły się szerokim echem w literaturze światowej, przez co ich znaczenie wykracza poza jurysdykcje, w których zostały wydane. Szczególnie przydatny okazał się tu dorobek literatury i orzecznictwa niemieckiego. Regulacje obowiązujące w różnych państwach europejskich są na tyle zbliżone, że możliwe było włączenie rozważań komparatystycznych do zasadniczego wyводу. Nie oznacza to oczywiście zignorowania dostrzeżonych różnic. W ograniczonym stopniu konieczne było sięgnięcie do materiałów historycznych. Chodzi tu przede wszystkim o regulacje

³⁵ A. Matlak, *Prawo autorskie w europejskim prawie wspólnotowym*, Kraków 2002, s. 110–111 oraz 136–141; J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie*, Warszawa 2016, s. 86 i 421–423 oraz J. Barta, R. Markiewicz, A. Matlak [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 13, *Prawo autorskie*, red. J. Barta, Warszawa 2017, s. 559–563 (jeśli nie zaznaczono inaczej, poniżej powołuję to wydanie); A. Niewęglowski, *Wyniki prac badawczych w obrocie cywilnoprawnym*, Warszawa 2010, s. 180–183.

³⁶ J. Barta, R. Markiewicz, s. 593–600 oraz E. Traple, s. 54 [w:] *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz*, red. J. Barta, R. Markiewicz, Warszawa 2011; S. Stanisławska-Kloc, s. 1239–1261 oraz D. Flisak, s. 83–84 [w:] *Prawo autorskie i prawa pokrewne. Komentarz*, red. D. Flisak, Warszawa 2015; K. Grzybczyk [w:] *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz*, red. P. Ślęzak, Warszawa 2017, s. 681–698; S. Tomczyk [w:] *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz*, red. E. Ferenc-Szydelko, Warszawa 2016, s. 908–915; R. Sarbiński oraz S. Krasowicz [w:] *Prawo autorskie. Komentarz do wybranych przepisów*, red. R. Sarbiński, M. Siciarek, Warszawa 2014, LEX; A. Sewerynik [w:] *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz*, red. A. Michalak, Warszawa 2019, s. 746–750.

³⁷ Trzeba wspomnieć też o artykule mojego autorstwa ogłoszonym na początkowych etapach badań (B. Widła, *Ochrona naukowych i krytycznych edycji dzieł literackich*, ZNUJ PPWI 2010/2 (108), s. 34 i n.). Rezygnuję jednak z powoływania się na niego w dalszym wywodzie, ponieważ rozważania w niniejszej monografii są znacznie bardziej rozbudowane i pogłębione o wyniki późniejszych badań.

prawnoautorskie obowiązujące w Polsce przed wejściem w życie obowiązującej ustawy, ale także o niektóre regulacje niemieckie, rosyjskie i austriackie z XIX w. i początku XX w.

Zarówno prawa autorskie, jak i prawa pokrewne w rozumieniu prawa cywilnego są bezwzględными prawami podmiotowymi. Konsekwentnie, podejście do wykładni przepisów będzie opierało się w przeważającej mierze na metodach stosowanych w cywilistyce. Najbardziej rozpowszechnione w polskiej doktrynie są dwie koncepcje wykładni: klaryfikacyjna (semantyczna), której korzenie sięgają badań Jerzego Wróblewskiego, oraz derywacyjna, którą najmocniej rozwinął Maciej Zieliński³⁸. Zdecydowałem kierować się modelem klaryfikacyjnym, którego zaletą jest uniwersalizm, rozumiany jako rezygnacja z rozstrzygania o wartościach, jakimi może kierować się interpretator. Mając świadomość jego wad, wśród których można wskazać nie w pełni konsekwentny charakter dyrektyw wykładni³⁹, przyjmuję model klaryfikacyjny w jego nieco zrewidowanej wersji. Przede wszystkim nie będę kierował się założeniem o braku potrzeby interpretacji zwrotów „jasnych” (*clara non sunt interpretanda*), które okazuje się nie do utrzymania w wielu gałęziach prawa, w tym w prawie własności intelektualnej. Ponadto uwzględnione zostaną propozycje rewizji tego ujęcia wykładni, związane z odmiennym ujęciem tzw. metadyrektyw proceduralnych, decydujących o kolejności stosowania poszczególnych typów wykładni⁴⁰. W konsekwencji, choć reguły językowo-logiczne będą stanowiły punkt wyjścia, zwykle niemożliwe będzie poprzestanie na odwołaniu się tylko do nich. Z systemowego punktu widzenia istotnego znaczenia nabiera prawo Unii Europejskiej i orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości UE⁴¹. Wynik

³⁸ Por. na ich temat: Z. Radwański, M. Zieliński, *Wykładnia prawa cywilnego*, „Studia Prawa Prywatnego” 2006/1, s. 1 i n.; T. Gizbert-Studnicki, K. Pleszka, *Dwa ujęcia wykładni. Próba konfrontacji*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Nauk Politycznych” 1984/20, s. 17–27.

³⁹ Interesująco pisze o tym T. Gizbert-Studnicki, *Dyrektywy wykładni drugiego stopnia* [w:] *W poszukiwaniu dobra wspólnego. Księga jubileuszowa Profesora Macieja Zielińskiego*, red. A. Choduń, S. Czepita, Szczecin 2010, s. 49 i n.

⁴⁰ T. Gizbert-Studnicki, *Dyrektywy wykładni drugiego stopnia...*, s. 55–63.

⁴¹ M. Favale, M. Kretschmer, P. Torremans, *Is there a EU Copyright Jurisprudence? An Empirical Analysis of the Workings of the European Court of Justice*, „Modern Law Review” 2016/1 (79), s. 31–75.

wykładni przepisów dotyczących praw własności intelektualnej nie może być też sprzeczny z Konstytucją RP oraz innymi aktami prawnymi dotyczącymi praw i wolności człowieka⁴². Z kolei z perspektywy funkcjonalnej trzeba uwzględnić rolę praw własności intelektualnej i formułowane w nauce uzasadnienia ich utworzenia⁴³.

Przedmiotem moich badań były przede wszystkim akty normatywne, orzecznictwo oraz dorobek literatury prawniczej. Szczególnie pomocne były tu zbiory Biblioteki Jagiellońskiej, biblioteki Katedry Prawa Własności Intelektualnej UJ, biblioteki Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II, biblioteki Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego, a także elektroniczne bazy danych: Lex, Legalis, a w zakresie literatury zagranicznej – Westlaw, Beck Online, JSTOR oraz Social Science Research Network (SSRN).

Prawo własności intelektualnej nie funkcjonuje jednak w próżni. Kolejne prawa wyłączne ustanawiane są po tym, jak dany rodzaj dobra niematerialnego zaczyna funkcjonować w kulturze i w gospodarce. Innymi słowy, to nie ustanowienie prawa wyłącznego sprawia, że objęte nim dobra kultury zaczynają powstawać. Prawdliwość ta nie omija także wydań naukowych i krytycznych. Dlatego zostały przeprowadzone także badania z zakresu tekstologii i edytorstwa naukowego. Przeprowadzenie analizy także w tym zakresie było nieodzowne dla prawidłowego zdefiniowania zakresu rozważań oraz stosowanej terminologii, a także pomocne przy dokonywaniu wykładni obowiązujących przepisów.

⁴² Na uwagę zasługują tu zwłaszcza gwarancje wynikające z art. 21, 64 (dotyczące ochrony własności i innych praw majątkowych) i 73 Konstytucji RP (zapewniający wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury).

⁴³ Tradycyjnie wyróżnia się tu trzy podejścia. Według pierwszego przyznanie prawa wyłącznego stanowi zachętę dla wspólnej pracy. W myśl drugiego każdy ma prawo do owoców swojej pracy. Trzecie podejście uzasadnia ochronę tym, że dzieło jest uzewnętrznieniem osobowości twórcy (zob. J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie...*, 2016, s. 22–23). Warto tu wspomnieć, że uzasadnienia te są coraz częściej poddawane weryfikacji empirycznej. Twierdzi się m.in., że uzasadnienie odwołujące się do „zachęty” ma znikome znaczenie, gdy próg przyznania ochrony także jest niewielki (J. Fromer i in., *Experimental Tests of Intellectual Property Laws’ Creativity Thresholds*, „Texas Law Review” 2014/7 (92), s. 1921–1980).

Trzeba tu zaznaczyć, że czerpanie z dorobku nauk humanistycznych nie powinno mieć charakteru „niewolniczego naśladownictwa”. Byłoby to ryzykowne choćby z tego względu, że wypracowane tam koncepcje nie zostały stworzone z myślą o ich zastosowaniu do wykładni przepisów. Dążyłem w miarę możliwości do uwzględniania ich w ramach wywodu prawniczego, starając się jednak analizować je krytycznie i odrzucać koncepcje, które byłyby nie do pogodzenia z brzmieniem i celem ustawy.

Badania w omawianym tu zakresie obejmowały w pierwszej kolejności pozycje o charakterze podręcznikowym. Szczególnie pomocne były dzieła Konrada Górskiego⁴⁴, Romana Lotha⁴⁵, Łukasza Garbala⁴⁶, Janusza Tandeckiego i Krzysztofa Kopińskiego⁴⁷, a także instrukcje wydawnicze dotyczące różnych kategorii utworów literackich oraz źródeł historycznych. Oprócz tego istotna część badań dotyczyła materiałów źródłowych, czyli konkretnych wydań naukowych i wydań krytycznych. Pewnym wyzwaniem było skompletowanie możliwie miarodajnej próbki. Aby ograniczyć ryzyko błędu, oparłem się przede wszystkim na wydaniach cytowanych lub powoływanych w przywołanych wcześniej podręcznikach, wierząc w trafność wyboru dokonanego przez znawców problematyki.

Na koniec trzeba wspomnieć o innych aktywnościach pomagających w zrozumieniu przedmiotu badań. Obejmowały udział w konferencjach naukowych z zakresu edytorstwa i w warsztatach, a także własną pracę z fotokopiami materiałów źródłowych. Oczywiście, mimo przeprowadzenia badań z zakresu tekstologii i edytorstwa, nie mam podstaw, by uznawać się za znawcę tej dziedziny. Mam jednak nadzieję, że rozszerzenie perspektywy badawczej pozwoliło mi lepiej zrozumieć ich specyfikę i pozytywnie wpłynęło na badania materiału normatywnego.

⁴⁴ K. Górski, *Tekstologia i edytorstwo...*

⁴⁵ R. Loth, *Podstawowe pojęcia...*

⁴⁶ Ł. Garbal, *Edytorstwo. Jak wydawać...* Pozycja ta dotyczy przede wszystkim wydań utworów z drugiej połowy XX w., które dopiero będą trafiać do domeny publicznej, przez co powoływane w niej przykłady są mniej relewantne z punktu widzenia art. 99¹–99⁵ pr. aut.

⁴⁷ J. Tandecki, K. Kopiński, *Edytorstwo...*

Książka uwzględnia stan prawny na 24.01.2020 r. Wszystkie strony internetowe były ostatnio odwiedzane 31.10.2019 r.

4. Struktura monografii

Pierwszy rozdział dotyczy zagadnień terminologicznych. Omawiam w nim pojęcia tekstu, tekstologii, edytorstwa naukowego, wydania naukowego i wydania krytycznego oraz strukturę takich wydań. Ustalenia dokonane w tym rozdziale stanowią podstawę dla dalszego wywodu.

W rozdziale drugim zajmuję się możliwością ochrony wydań naukowych lub krytycznych na podstawie prawa autorskiego oraz prawa pokrewnego z art. 99² pr. aut. Temu zagadnieniu, ze względu na jego wagę, poświęcam najwięcej miejsca. Po omówieniu przesłanek powstania ochrony – odpowiednio – w reżimie prawa autorskiego i prawa pokrewnego przechodzę do omówienia poszczególnych elementów wydania naukowego lub krytycznego. Podejmuję także próbę rozstrzygnięcia o relacji między ochroną prawnoautorską a ochroną na podstawie prawa pokrewnego.

Rozdział trzeci poświęcony jest treści praw wyłącznych. Omawiam w nim uprawnienia majątkowe (tj. majątkowe prawa autorskie oraz mające czysto majątkowy charakter prawo pokrewnie z art. 99² pr. aut.), a także możliwości ochrony interesów osobistych edytora, z uwzględnieniem autorskich praw osobistych oraz dóbr osobistych prawa cywilnego. Zajmuję się też problematyką dozwolonego użytku. W rozdziale tym omawiam także problematykę czasu trwania ochrony na różnych podstawach prawnych.

Czwarty rozdział dotyczy szeroko rozumianych zagadnień podmiotu praw wyłącznych. Identyfikuję w nim w pierwszej kolejności podmiot uprawniony pierwotnie z tytułu praw do wydania. Istotną część rozdziału zajmują rozważania dotyczące sytuacji wydań przygotowanych w ramach realizacji obowiązków pracowniczych, ze szczególnym uwzględnieniem statusu uczelni wyższych, a także wywód dotyczący zasad obrotu prawami wyłącznymi. Ten ostatni dotyczy nie tylko czyn-

ności przenoszących prawa, lecz też upoważniających do korzystania z wydania (licencji).

Rozdział piąty został w całości poświęcony problematyce prawa do pierwszych wydań (art. 99¹ pr. aut.). To prawo pokrewne ma charakter autonomiczny w tym sensie, że wydanie pierwsze nie musi być wydaniem naukowym ani krytycznym i odwrotnie. Jednak nierzadko edycja krytyczna stanowi jednocześnie tak zwaną *editio princeps*. Nasuwa się zatem pytanie, czy i w jakich okolicznościach uzyskaniu prawa do wydania naukowego lub krytycznego może towarzyszyć uzyskanie prawa do pierwszego wydania. Rozstrzygnięcia wymaga także zagadnienie, czy uprawniony z tytułu prawa do pierwszego wydania może wpływać na eksploatację wydania naukowego lub krytycznego tego samego utworu lub tekstu.

W rozdziale szóstym omawiam dwie instytucje, które mogą potencjalnie znaleźć zastosowanie w kontekście wydań naukowych lub krytycznych, choć jedynie w szczególnych wypadkach. Pierwsza z nich to szeroko rozumiane prawa do baz danych. Druga obejmuje uregulowania dotyczące czynów niedozwolonych: deliktów prawa cywilnego i czynów nieuczciwej konkurencji.

Publikacja stanowi zmodyfikowaną i zaktualizowaną wersję rozprawy doktorskiej obronionej w maju 2019 r. na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Chciałbym złożyć serdeczne podziękowania mojemu promotorowi, Panu Profesorowi Andrzejowi Matlakowi – za życzliwość, ciągłe motywowanie do dalszej pracy i pomoc udzieloną mi w trakcie przygotowywania rozprawy. Dziękuję także Recenzentkom: Pani Profesor Katarzynie Grzybczyk i Pani Profesor Katarzynie Klafkowskiej-Waśniowskiej, których wnikliwie i szczegółowe uwagi pomogły mi w przygotowaniu rozprawy w wersji do druku.

Za życzliwość i wsparcie dziękuję też wszystkim Pracownikom Katedry Prawa Własności Intelektualnej WPiA UJ, a szczególnie Panu Profesorowi Ryszardowi Markiewiczowi i Pani Profesor Annie Tischner.

Szczególne podziękowania należą się moim Rodzicom, na których wsparcie zawsze mogę liczyć, oraz mojej żonie Małgorzacie, bez której wsparcia rozprawa nigdy by nie powstała. Nie zainteresowałbym się zresztą ochroną naukowych i krytycznych wydań, gdyby nie pytanie o zakres ich ochrony, które zadała mi, kiedy byłem jeszcze studentem prawa, a ona studentką edytorstwa.

2.4. Problem ochrony wydań zagranicznych

Artykuł 99⁵ ust. 2 pr. aut., dotyczący problematyki kolizyjnoprawnej, obowiązuje od 1.01.2003 r.¹⁹⁸ Była to chyba jedyna spośród zmian przepisów dotyczących wydań naukowych i krytycznych, która została wprowadzona w odpowiedzi na wyraźne postulaty doktryny. Komentując pierwotną regulację, J. Barta i R. Markiewicz krytykowali brak uregulowania zakresu stosowania przepisów polskiej ustawy i proponowali uzupełnienie luki przez analogię do przepisów dotyczących artystycznych wykonań. Oznaczałoby to, że ochronie mogłyby podlegać edycje przygotowane przez obywatela polskiego albo osobę zamieszkałą na terytorium Polski, edycje opublikowane po raz pierwszy na terytorium Polski oraz edycje opublikowane po raz pierwszy w języku polskim. Postulat nie obejmował objęcia ochroną edycji zagranicznych, ponieważ w konwencjach międzynarodowych brak podstaw do przyznania takiej ochrony¹⁹⁹.

Przytoczony postulat został stosunkowo wiernie zrealizowany w art. 99⁵ ust. 2 pr. aut. Punkt 1 przepisu wymienia dwa łączniki: obywatelstwo i domicyl osoby, która przygotowała wydanie²⁰⁰. W punktach 2 i 3 posłużono się łącznikami przedmiotowymi: miejsca ustalenia, którego wprowadzenie nie było postulowane w literaturze, a także miejsca publikacji. Z kolei odwołujący się do konwencji międzynarodowych punkt 4 jest *de lege lata* przepisem pustym z uwagi na brak umów regulujących ochronę edycji naukowych i krytycznych.

Uwagę zwraca brak odpowiednika art. 90 pkt 1¹ pr. aut., który został wprowadzony tą samą ustawą co art. 99⁵ pr. aut. Konsekwencją tego pominięcia jest brak podstaw do ochrony edycji zagranicznych. W szczególności na podstawie art. 99² pr. aut. nie będą chronione wydania opublikowane poza Polską przez osoby niemające polskiego obywatelstwa ani

¹⁹⁸ Został dodany ustawą z 28.10.2002 r. o zmianie ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych.

¹⁹⁹ J. Barta i in., *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz*, Warszawa 2001, s. 610.

²⁰⁰ Przepis odwołuje się do wydań, które zostały „dokonane”, jednak trudno ten zwrot rozumieć inaczej niż jako przygotowanie wydania.

nieposiadające miejsca zamieszkania w Polsce, nawet gdyby ustalenie czy publikacja miały miejsce w państwie należącym do Unii Europejskiej lub Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Należy zgodzić się ze sformułowanym przez S. Stanisławską-Kloc zarzutem, że taka konstrukcja może być uznana za sprzeczną z zasadą niedyskryminacji wynikającą z art. 18 TFUE²⁰¹. Polska regulacja przyczynia się też do wytkniętej w literaturze „dysharmonizacji” ochrony wydań w Unii Europejskiej²⁰².

2.5. Ochrona poszczególnych elementów wydania naukowego lub krytycznego

2.5.1. Uwagi wstępne

Rozważania byłyby niepełne, gdyby wypracowane powyżej kryteria ochrony wydań naukowych i krytycznych w ramach prawa autorskiego oraz prawa pokrewnego z art. 99² pr. aut. nie zostały następnie przyłożone do poszczególnych efektów prac nad wydaniem. W dalszym wywodzie odniosę się zarówno do tekstowych elementów edycji, które są ściśle związane z wydawanym tekstem, jak i do elementów pozatekstowych, takich jak komentarze, indeksy czy rejestry odmian (aparatury krytycznej). Celem jest przede wszystkim pogłębienie analizy i zbadanie, w jakich przypadkach w wydaniu tego samego utworu lub tekstu mogą współistnieć elementy chronione prawem autorskim i elementy

²⁰¹ S. Stanisławska-Kloc [w:] *Prawo autorskie...*, red. D. Flisak, s. 1251. Por. także wyrok TS z 20.10.1993 r., C-92/92, Phil Collins przeciwko Imtrat Handelsgesellschaft mbH i Patricia Im- und Export Verwaltungsgesellschaft mbH i Leif Emanuel Kraul przeciwko EMI Electrola GmbH, EU:C:1993:847. Podobnego mankamentu nie ma m.in. ustawa niemiecka, ponieważ § 124 UrhG w zakresie prawa do wydań naukowych lub krytycznych nakazuje odpowiednie stosowanie przepisów o prawie autorskim, w tym § 120 ust. 2, zrównującego obywateli państw UE i państw należących do EOG z obywatelami Niemiec.

²⁰² Choć jej zasadnicza przyczyna leży niewątpliwie w braku obowiązku wprowadzenia prawa pokrewnego do wydań naukowych lub krytycznych (T. Margoni, M. Perry, *Scientific and Critical Editions of Public Domain Works: An Example of European Copyright Law (Dis)Harmonization*, „Canadian Intellectual Property Review” 2011/1 (27), s. 157–170 oraz C. Angelopoulos, *The Myth of European Term Harmonisation: 27 Public Domains for the 27 Member States*, IIC 2012/5 (43), s. 583).

chronione prawami pokrewnymi. Zgodnie bowiem z dominującym, trafnym poglądem, choć w myśl art. 1 ust. 1 pr. aut. przedmiotem prawa autorskiego jest utwór, to w istocie stwierdzenie to jest skrótem myślowym, ponieważ ochrona dotyczy tylko tych elementów danego wytworu, które mają twórczy i indywidualny charakter²⁰³. Podobną regułą należy odnieść do prawa pokrewnego z art. 99² pr. aut. i zbadać, w jaki sposób może przejawiać się chronione świadczenie naukowe.

Proponowane tu podejście umożliwi też zweryfikowanie, czy wypracowane wcześniej kryteria nadają się do praktycznego zastosowania. Ułatwi również skomentowanie tych wypowiedzi doktryny i orzecznictwa, które nie dotyczyły ogólnych przesłanek ochrony, ale odnosiły się do konkretnych problemów.

2.5.2. Wybór podstawy wydania

Ujęcie w tym miejscu samego wyboru przekazu, na którym będą oparte prace nad wydaniem, może wydawać się zaskakujące. Może się nasuwać uwaga, że chodzi tu przecież tylko o pewien aspekt procesu mającego doprowadzić do powstania wydania, a nie o określony efekt końcowy. Takie ujęcie problemu nie byłoby jednak w pełni trafne. Wybór podstawy wydania determinuje to, na którym przekazie będą dokonywane wszelkie inne ingerencje edytorskie, takie jak modernizacja czy poprawa pisowni i interpunkcji, a także ewentualne uzupełnienia luk²⁰⁴. W konsekwencji dokonany wybór przebiega się w ostatecznym kształcie wydania. Wszystkie dalsze czynności są wręcz określane w literaturze

²⁰³ Zob. J. Barta, R. Markiewicz, A. Matlak [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 13..., s. 39–41, a w starszej literaturze np. S. Grzybowski [w:] A. Kopff, J. Serda, S. Grzybowski, *Zagadnienia...*, s. 79. Odmiennego poglądu od lat broni J. Błęszyński w związku z przyjęciem integralnej (organicznej) koncepcji budowy utworu (zob. np. J. Błęszyński, *Prawo autorskie...*, s. 43 i n.).

²⁰⁴ Tytułem przykładu można tu przytoczyć recenzję jednego z wydań pism Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, w której Ł. Garbal kategorycznie stwierdza, że wydanie, w którym nie wskazano podstawy, nie może być określone jako wydanie krytyczne. Zob. Ł. Garbal, *Wydanie krytyczne nierozpoczęte*, „Znak” 2011/9 (676), s. 122–124.

jako „kosmetyka”²⁰⁵, choć określenie to nie ma ich deprecjonować, ale raczej akcentować ich punktowy charakter. Zagadnienie wyboru podstawy wydania odgrywa kluczową rolę przede wszystkim w edycjach dzieł literackich, ponieważ ich celem ma być odtworzenie pierwotnej woli twórcy. Rozpatrzmy kilka charakterystycznych przykładów.

Oto cztery wersy wiersza *Anielski cham* Anatola Sterna w redakcji z 1924 r.²⁰⁶:

ROBOTNICY śmierząca uskrzydłona gawieź
o parujące bydło cudniejsze od aniołów
tłumie ludzi głodnych bez pracy spieszących na połów
tłumie mężczyzn i kobiet dokąd chcesz mnie zawieźć
Zmiany można dostrzec bez trudu w wydaniu z 1957 r.:
robotnicy bracia was jednych dziś sławię
o parujący ludzie wspaniali od aniołów!
głodny tłumie bez pracy śpieszący na połów
za tobą idę – dokąd chcesz mnie zawieźć

I wreszcie pośmiertne wydanie z 1969 r.:

Robotnicy
parujący tłumie cudniejszy od aniołów
tłumie ludzi głodnych bez pracy spieszących na połów
tłumie mężczyzn i kobiet dokąd chcesz mnie zawieźć

Nie ulega wątpliwości, że każda redakcja tego wiersza z punktu widzenia prawa autorskiego stanowi samodzielny przedmiot ochrony. Z punktu widzenia tekstologii nie jest jednak sprawą oczywistą, czy mówimy o różnych redakcjach tego samego dzieła literackiego, czy też jednak o różnych dziełach. Decyzja o wyborze jednej z nich jako podstawy wydania i odrzuceniu innych może prowadzić w praktyce do unieważnienia pozostałych i ograniczenia ich roli w powszechnej świadomości,

²⁰⁵ R. Loth, *Podstawowe pojęcia...*, s. 59.

²⁰⁶ Podaję za: R. Loth, *Podstawowe pojęcia...*, s. 60.

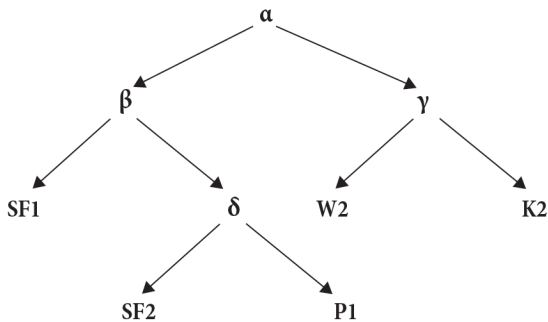
a to z tej przyczyny, że wydania krytyczne często przyjmuje się jako podstawy dla wydań popularnych.

Jak już sygnalizowałem, możliwe są tu dwa przeciwstawne podejścia. Według pierwszego podstawą wydania krytycznego powinno być pierwsze wydanie ogłoszone przez twórcę (*editio princeps*). Z kolei według drugiego preferowane powinno być ostatnie wydanie skontrolowane przez twórcę (*editio ultima*). W praktyce decyzje podejmowane są zależnie od okoliczności. Dobrym przykładem może być uzasadnienie wypracowane przez M. Komorowską dla potrzeb wydania dzieł Piotra Skargi. Zdaniem tej autorki, kiedy wydawane mają być dzieła retoryczne, właściwe byłoby przyjęcie za podstawę *editio princeps*, ponieważ to pierwotne wypowiedzi Skargi były przedmiotem zainteresowania polemistów. Oparcie się na *editio ultima* mogłoby zatem prowadzić do zafałszowania ich obrazu²⁰⁷. Powyższy spór naturalnie dotyczy tych przypadków, gdy osoba przygotowująca wydanie ma jakikolwiek wybór pomiędzy przekazami. Inny problem może się pojawić, gdy tekst znany jest wyłącznie z przekazów pośrednich, co wymaga rozstrzygnięcia o wiarygodności kopii. Jest to związane z ustaleniem tzw. filiacji tekstu, czyli – w uproszczeniu – zbadaniem, które kopie opierają się na wcześniejszych, na podstawie występowania w nich wspólnych błędów lub indywidualnych odchyień²⁰⁸. Poniższa ilustracja obrazuje, w formie tzw. *stemma codicum*, przekazy XIII-wiecznego dzieła *De predicatione crucis* autorstwa św. Humberta z Romans. Skróty SF1, SF2, W2, K2 i P1 to oznaczenia różnych zachowanych rękopiśmiennych kopii. Z kolei greckimi literami oznaczono przekazy niezachowane, których istnienie można jednak ustalić, w tym wersję pierwotną (α). W tym wypadku analiza wariantów w obu zasadniczych gałęziach (β i γ) doprowadziła edytora do wniosku, że dostępny przekaz z gałęzi β jest bardziej wiarygodny i powinien zostać uznany za podstawę wydania²⁰⁹.

²⁰⁷ Autorka obszernie uzasadnia potrzebę przygotowania edycji i cele, jakie miałyby jej przyświecać, M. Komorowska, *Prolegomena...*, s. 189–190.

²⁰⁸ A. Stussi, *Wprowadzenie...*, s. 59; K. Górski, *Tekstologia i edytorstwo...*, s. 144–149; J. Tandecki, K. Kopiński, *Edytorstwo...*, s. 135. Za prekursora metody ustalania filiacji uważa się XIX-wiecznego filologa klasycznego Karla Lachmana.

²⁰⁹ V. Portnykh, *The Short Version of Humbert of Romans' Treatise on the Preaching of the Cross: An Edition of the Latin Text* [w:] *Crusades*, eds. B. Kedar i in., vol. 15, Abingdon 2017.

Oceniając kwestię przyjęcia określonego przekazu jako podstawy wydania, należy zauważyć, że w grę wchodzi tu szereg wyborów. Mogłoby to zatem sugerować, że jest tu miejsce na ochronę wynikającą z prawa autorskiego. W mojej ocenie takie podejście nie byłoby jednak uzasadnione. Przede wszystkim oznaczałoby to w istocie przyjęcie, że chroniona prawem autorskim jest decyzja o przyjęciu określonej postaci tekstu jako punktu wyjścia do dalszych prac, które mają zakończyć się publikacją tekstu w formie wydania naukowego lub krytycznego. Dopatrzenie się ochrony prawnoautorskiej już na tym etapie prowadziłoby do niezwykle daleko idącego ograniczenia swobody prowadzenia badań naukowych. Co więcej, wybory dokonywane przez edytora są tu podporządkowane celowi, a zwłaszcza przedstawieniu tekstu w postaci zgodnej z domniemaną wolą twórcy lub przedstawieniu go w postaci jak najmniej skażonej. Kryteria wypracowane w tym wypadku są w pewnych sytuacjach stosunkowo ściśle (widoczne jest to zwłaszcza w przypadku konstruowaniu *stemma codicum*, ze względu na możliwość policzenia i przedstawienia wariantów oraz cech wspólnych). Jednak nawet tam, gdzie stoi za nimi pewna doza subiektywizmu (jak w przypadku sporu pomiędzy wyborem *editio princeps* a *editio ultima*), ograniczona jest liczba ścieżek, którymi może podążać edytor. Z kolei gdyby decyzja miała być podjęta całkowicie arbitralnie i dowolnie, to tym bardziej trudno mówić o przejawie indywidualności.

Odrzucenie możliwości ochrony wyboru podstawy wydania na podstawie prawa autorskiego nie oznacza, że jest to czynność irrelewantna

Publikacja jest pierwszym w Polsce całościowym opracowaniem dotyczącym zasad ochrony wydań naukowych i krytycznych oraz pierwszych wydań. Celem monografii jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, w jakich sytuacjach może powstać ochrona oparta na wymienionych prawach własności intelektualnej. Analizie poddano takie zagadnienia jak:

- podmiot praw do wydania ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji pracowników naukowych,
- zasady korzystania z wydań,
- obrót prawami do wydań.

Książka przedstawia rozwiązania problemów związanych z pozyskiwaniem praw do wydań naukowych i krytycznych oraz zasady konstruowania umów dotyczących takich wydań.

Opracowanie prezentuje również przykłady z dziedziny edytorstwa, które pokazują praktyczne aspekty omawianych regulacji.

Publikacja zainteresuje adwokatów i radców prawnych doradzających podmiotom z branży wydawniczej, a także pracowników naukowych prowadzących badania w obszarze prawa własności intelektualnej oraz studentów uczestniczących w kursach z prawa własności intelektualnej.

Bohdan Widła – doktor nauk prawnych; radca prawny specjalizujący się w prawie własności intelektualnej, prawie nowych technologii i prawie zamówień publicznych. Autor publikacji z zakresu prawa autorskiego i praw pokrewnych, a także prawa nowych technologii.

Publikacja polecana przez Katedrę Prawa Własności Intelektualnej
Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego

9788381873925 W01P01

ISSN 1697-4392
ISBN 978-83-8187-392-5

9 788381 873925

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL

WWW.PROFINFO.PL

CENA 129 ZŁ (W TYM 5% VAT)